

<https://doi.org/10.36719/2789-6919/38/41-44>

**Könül Xudazadə**

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti  
konul.xuda-zada@adpu.edu.az

## Gələcək müəllimlərin peşə hazırlığına verilən psixoloji tələblər

### Xülasə

Məqalədə müəllim hazırlığının psixopedaqoji məsələləri və bu mövzuda aparılan tədqiqatlar diqqətə alınır. Müəllim hazırlığı prosesində yaranan çətinliklər bir sıra amillərlə bağlıdır. Bu amillər arasında müxtəlif ölkələrin təhsil sistemləri arasındakı fərqlər, tədris prinsipləri və metodlarının fərqli şəkildə tətbiqi, eləcə də müəllim hazırlığına dair müxtəlif konseptual modellərin mövcudluğu göstərilə bilər. Müxtəlif təhsil sistemlərinə uyğun olaraq müəllim hazırlığı modellərinin mexaniki şəkildə tətbiq olunmaması səbəbindən bu sahədə dərinlən araşdırma aparılması zəruridir. Məqalədə tədqiqatlar məkan və işlənmə səviyyəsinə görə iki qrupda - yerli və xarici tədqiqatlar kimi qruplaşdırılır. Bu tədqiqatlar göstərir ki, müəllim hazırlığına yanaşmalar əsasən müəllim şəxsiyyətinə qoyulan tələblər, pedaqoji fəaliyyətin psixoloji aspektləri və müəllim hazırlığının ümumi məsələləri əsasında həll edilir. Belə bir qənaətə gəlinir ki, daimi və konstruktiv özünüqiymətləndirmə meyli müəllimin yetkin pedaqoji fəaliyyətini səciyyələndirir. O, müəllimin əməyinin mahiyyətini təyin edir. Əgər insan özü-özünü başa düşə bilmirsə, o, digər insanın motivlərini və hisslərini başa düşməyə qadir deyildir. Buna görə də pedaqoji özünüdəyəqat, özünüadekvat qiymətləndirmə müəllim hazırlığında və pedaqoji fəaliyyətində daha vacibdir.

**Açar sözlər:** *şəxsiyyət, müəllim, peşə, psixoloji, tələblər*

**Konul Khudazade**

Azerbaijan State Pedagogical University  
konul.khuda-zada@adpu.edu.az

## Psychological Requirements for Professional Training of Future Teachers

### Abstract

The article focuses on the psychopedagogical issues of teacher preparation and the research conducted in this area. The difficulties arising in teacher preparation stem from several reasons. These reasons include significant differences in education systems across various countries, the differing application of teaching principles and methods, and the existence of various conceptual models for teacher preparation. Since the models of teacher preparation cannot be mechanically applied to different education systems, serious investigation into the issues of teacher preparation is required. The research presented in the article is classified into two categories based on the spatial principle and level of development: studies conducted in our country and those conducted in foreign countries. The research shows that approaches to teacher preparation are primarily addressed in the context of the requirements placed on the teacher's personality, the psychological aspects of pedagogical activity, and the overall issues of teacher preparation.

**Keywords:** *personality, teacher, profession, psychological, requirements*

### Giriş

Müasir dövrdə müəllimlərin hazırlığında bir çox çətinliklər ortaya çıxır. Bu çətinliklər əsasən metodoloji çatışmazlıqlardan deyil, müəllimlik peşəsinə olan münasibətdən və bu sahəni seçən məzunların sahəyə maraq göstərməməsindən qaynaqlanır. Dünyanın müxtəlif ölkələrində aparılan tədqiqatlar bu faktları nəzəri deyil, praktiki olaraq təsdiq edir. Belə ki, tələbələrin müəllim peşəsini seçərkən qarşılaşdıqları problemlər müxtəlif ölkələrdə aparılan tədqiqatlarla sübut olunub (Bayramov, Əlizadə, 2004). Bu günün müəllimi sadəcə məlumat verən deyil, həm də gənclərin

şəxsiyyətinin formalaşmasına, onların istedad və bacarıqlarının üzə çıxmasına, ətrafdakı insanlarla ünsiyyət qurma qabiliyyətlərinə bilavasitə təsir edir və buna görə də cavabdehlik daşıyır. Bu səbəbdən psixoloji baxımdan hazırlıqlı müəllimlərin məktəblərdə işləməsi çox vacibdir.

Məktəbdə psixoloqların işi nə qədər uğurlu olsa da, sinifdə müəllim tək qalır. Dərsin uğuru əsasən müəllimin əlverişli psixoloji mühit yaratmaq bacarığından asılıdır. Gələcək müəllimlərin psixoloji hazırlığının dərsin və ya digər peşələrin psixoloji mühitini inkişaf etdirib-etdirmədiyini məsələsi isə hələ açıq qalır. Bu mövzuda qısaca müzakirə olunan psixoloji hazırlıq aspektləri onun vacibliyini bir daha önə çıxarır (Cabbarov, 2017). Bu sahədə daha ətraflı tədqiqatlar aparmaq, iş prosesini təhlil etmək və iş şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün optimal təkliflər hazırlamaq lazımdır.

Gələcək müəllimlərin peşə hazırlığı təkcə pedaqoji metodların işlənməsini deyil, həm də bir sıra psixoloji keyfiyyətlərin inkişafını əhatə edir. Bu keyfiyyətlər müəllimlərə tələbələrə effektiv qarşılıqlı əlaqədə olmağa, emosional və idrak stressini idarə etməyə və məhsuldar öyrənmə mühiti yaratmağa kömək edir (Həməzəyev, 1991). Psixoloji hazırlıq gələcək müəllimin peşəkar inkişafının vacib komponentidir, çünki müəllimin işi yüksək emosional sabitlik, ünsiyyət bacarıqları və düşüncə çevikliyi tələb edir.

### **Tədqiqat**

Bu yazıda gələcək müəllimlərin peşə hazırlığı prosesində əsas psixoloji tələbləri nəzərdən keçirəcəyik.

1. Emosional dayanıqlılıq. Gələcək müəllimlərə lazım olan əsas keyfiyyətlərdən biri də emosional sabitlikdir. Təhsil prosesi, xüsusən də uşaqlar və ya yeniyetmələrlə işləyərkən, tez-tez müxtəlif emosional stresslərlə əlaqələndirilir. Müəllim gözlənilməz vəziyyətlər, münaqişələr, bəzən şagirdlərin mənfi davranışları ilə üzləşməli olur. Sakit qalmaq, duyğularınızı idarə etmək və konstruktiv həllər tapmaq bacarığı tədrisin vacib hissəsidir. Emosional sabitlik müəllimə sinifdə müsbət atmosferi saxlamağa və yaranan problemləri effektiv həll etməyə imkan verir.

2. Ünsiyyət bacarıqları. Ünsiyyət müəllimin peşəkar fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Müəllim təkcə biliyi ötürməyi deyil, həm də şagirdlər, həmkarları və valideynlərlə dialoq qurmağı bacarmalıdır. Fəal dinləmə bacarıqları, empatiya və müxtəlif yaş və dünyagörüşü olan insanlarla ümumi dil tapmaq bacarığı vacibdir. Müəllim ünsiyyətdə çevik olmalı, şəraitdən və tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərindən asılı olaraq öz yanaşmalarını tənzimləməyi bacarmalıdır. Ünsiyyət bacarıqlarının inkişafı gələcək müəllimlərin peşə hazırlığında prioritet istiqamətlərdən biridir.

3. Düşünmək bacarığı. Düşünmə müəllimin peşəkar inkişafı üçün mühüm vasitədir. Öz hərəkətlərini təhlil etmək, dərslərin nəticələrini qiymətləndirmək və tədris metodlarını tənzimləmək bacarığı müəllim işinin mühüm tərkib hissəsidir. Reflektiv bacarıqlar müəllimlərə öz güclü və zəif tərəflərini daha yaxşı anlamağa kömək edir, həmçinin peşəkar fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq yollarını tapır. Gələcək müəllimlərin öz işlərini təhlil etməyi öyrənmələri və davamlı inkişaf imkanlarını görmələri vacibdir.

4. Stressə dayanıqlılıq. Müəllim işi çox vaxt yüksək stresslə əlaqələndirilir. Bu, ağır iş yükünü, tələbə uğuru üçün məsuliyyəti və emosional və davranış problemlərini əhatə edə bilər. Stressi idarə etmək və peşəkar və şəxsi həyat arasında tarazlığı qorumaq bacarığı müəllimlikdə uğurlu karyera üçün vacibdir. Peşəkar inkişaf mərhələsində gələcək müəllimlərə özünü tənzimləmə və stressin idarə edilməsi üsullarını öyrətmək vacibdir ki, onlar hətta çətin vəziyyətlərdə də effektivliyini qoruya bilsinlər.

5. Yaradıcılıq və təfəkkür çevikliyi. Pedaqoji fəaliyyət müəllimdən təkcə hazır biliyi ötürməyi deyil, həm də şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün inkişafına şərait yaratmağı tələb edir. Bunun üçün müəllimin özündə yaradıcılıq, təfəkkür çevikliyi olmalıdır. Qeyri-standart həllər tapmaq, təhsil mühitindəki dəyişikliklərə uyğunlaşmaq, yeni tədris metodlarını tətbiq etmək bacarığı - bütün bunlar müasir müəllim üçün vacibdir. Yaradıcılıq müəllimlərə dərsləri şagirdlər üçün daha maraqlı və təsirli etməyə imkan verir, çevik düşüncə isə onlara müəyyən sinfin ehtiyaclarına uyğunlaşmağa kömək edir (Əliyev, Əliyeva, Cabbarov, 2011).

Gələcək müəllimlərin psixoloji hazırlığı onların peşə hazırlığının mühüm aspektidir. Emosional sabitlik, inkişaf etmiş ünsiyyət bacarıqları, əks etdirmək bacarığı, stressə qarşı müqavimət və yaradıcılıq müvəffəqiyyətli tədris üçün zəruri olan əsas psixoloji keyfiyyətlərdir (Əliyev, Cabbarov,

2007). Bu keyfiyyətlərin formalaşması müəllim hazırlığı prosesində prioritet məsələ olmalıdır ki, bu da onlara peşəkar çətinliklərin öhdəsindən səmərəli şəkildə gəlməyə, tələbələr üçün rahat və məhsuldar təhsil mühiti yaratmağa imkan verəcəkdir.

Müəllim hazırlığında peşə səlahiyyətinin öyrənilməsi göstərdi ki, müəllimlik peşəsində üç növ səlahiyyət - peşəkar (müəllimin nəzəri bilikləri), psixopedaqoji (müəllimin öz şagirdlərini tanıması və onlarla şəxsiyyətlərarası münasibət qurma qabiliyyəti) və metodik (müəllimin qabiliyyətinə aiddir) - didaktik məzmun elementlərini effektiv şəkildə öyrətmək daha çox diqqəti cəlb edir (Slastenin, 2009). Fikrimizcə, bu kompetensiyaların vəhdətdə nəzərə alınması müəllim hazırlığının psixopedaqoji məsələlərinin həllinə yardımçı ola bilər.

Qeyd olunduğu kimi, xarici ölkələrin pedaqoji və psixoloji ədəbiyyatında müəllim hazırlığına geniş tədqiqatlar həsr edilmişdir. Lakin bununla belə, həmin ədəbiyyatları təhlil etdikdə müəllim hazırlığının necə aparılmasının mexanizmlərinə bələd olmaq olmur (Slastenin, 2002). Bununla bağlı A.M Sidrokin qeyd edir ki, “müəllim hazırlığı üçün etibarlı vəsilə olan bu və ya digər metodun başqalarından üstünlüyünü göstərən geniş miqyaslı tədqiqatlar və empirik faktlar kifayət etmir. Hətta mütəxəssislər belə müəllim fəaliyyətinin effektivliyini təmin edə biləcək yekdil qənaətə gələ bilməyiblər”. O, yazır: “Biz bilirik ki, bir müəllim digərindən hansısa cəhətlərinə görə üstündür və ya effektiv fəaliyyət göstərir. Ancaq bunun niyə belə olduğunu söyləyə bilmirik. Biz deyə bilmərik ki, müəllim peşəsinə yiyələnən tələbələrdən hansı effektiv fəaliyyət göstərən müəllimə, hansı daha faydalı olana çevriləcəkdir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, zəruri ölçü metodunun, testin və ya metodikanın olmaması tələblərindən kimin daha yaxşı müəllim olacağını proqnozlaşdırmaq imkanı vermir. Həmçinin biz hansı pedaqoji müəssisənin daha yaxşı müəllim hazırlığı ilə məşğul olduğunu belə, deyə bilmərik. Bununla belə, aydın deyil ki, müəllim hazırlığı üçün görülən işlər onun effektiv fəaliyyəti üçün əsaslı rola malikdirmi? Elmi ədəbiyyatda özünü göstərən ən ciddi boşluq pedaqoji təhsilin vacibliyinin əsaslandırılmamasıdır (Rudzenko, 1997: 304-317). Bundan başqa müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan müəllim hazırlığı proqramları qeyd olunduğu kimi olduqca rəngarəngdir. Hətta konkret olaraq Amerika Birləşmiş Ştatlarında müəllim hazırlığının istiqamətləri olduqca müxtəlifdir. Belə ki, 1400-dən çox ali məktəb müəllim hazırlığı üçün özünün proqramına malikdir. Bu proqramlar bir-birindən fərqlidir. Onları həm məzmununa, həm də reputasiyasına görə differensasiya etmək mümkündür.

L.Darling-Hemmond müəllim hazırlığı ilə bağlı beynəlxalq təcrübəni inandırıcı şəkildə ümumiləşdirmişdir. Müəllif daha çox təhsil sahəsində inkişaf etmiş ölkələri seçmiş və müəllim hazırlığı ilə bağlı proqramları nəzərdən keçirmişdir. O, Finlandiya, Sinqapur və Kanadanın əyaləti olan Ontarionun proqramlarını öz tədqiqatına daxil etmişdir. O, müəllim hazırlığında bu ölkələrin nümunəsini ümumiləşdirərək əvvəlcədən gözlənilən və ya proqnozlaşdırılan nəticələrə gəlmişdir. Onun tədqiqatı göstərdi ki, müəllim hazırlığında bir neçə element olduqca vacibdir və daha işləkdir:

- sistem yanaşma;
- diqqətli seçim;
- tələbələrin fəal hazırlığı;
- müəllim əməyinin cəlbədiciliyi;
- peşəkar yenidən hazırlanma;

- müəllimdə liderlik keyfiyyətlərinin inkişafı (Rudzenko, 1997: 147-150). Təbii ki, belə bir meyarlardan istifadə inkişaf etmiş ölkələr üçün çətin olmasa da, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün ciddi maliyyə və hazırlıq işləri tələb edir. Həm də bu müəllim hazırlığının ümumi koordinasiyasının yaradılmasını, müəllim peşəsinə seçmiş tələbələrdə peşə və şəxsiyyət profilinin ümumtəhsil məktəblərinin səviyyəsinə görə formalaşdırılmasını tələb edir.

### Nəticə

Bütünlükə bu sahədə aparılmış tədqiqatları və ekspert qiymətləndirmələrini nəzərə alaraq problemin qoyuluşunda zəruri olan konseptual istiqamətlərin yaradılmasını məqsəduyğun hesab edirik. Fikrimizcə, müəllim peşəsinə hazırlığın tədqiqi istiqamətləri genişləndirilməli, müasir müəllim peşəsinin psixopedaqoji strukturu, ona verilən tələblər, müəllim peşəsinin seçiminin psixopedaqoji amilləri, tələbələrin peşə şüurunun və müəllim peşəsinə hazırlığının motivləri, eləcə də müəllim

peşəsinə yiyələnməkdə özünüaktuallaşdırma amili kimi məsələlər araşdırılmalıdır. Bununla yanaşı, tələbələrin müəllim peşəsinə seçiminin əsas motivasiya istiqamətlərini müəyyən etmək, mövcud sistemdən çıxış edərək müəllim hazırlığında bu məsələləri nəzərə almaq zəruridir.

### Ədəbiyyat

1. Bayramov, Ə.S., Əlizadə, Ə.Ə. (2004). *Psixologiya*. Maarif.
2. Cabbarov, R.V. (2017). *Təhsildə şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsinin psixopedaqoji problemləri*. Psixolo.elmlər.dokru. dissert.
3. Həmzəyev, M. (1991). *Pedaqoji psixologiya*. Maarif.
4. Əliyev, B.H., Əliyeva, K.R., Cabbarov, R.V. (2011). *Pedaqoji psixologiya*. Təhsil.
5. Əliyev, B.Ş., Cabbarov, R.B. (2007). *Təhsildə şəxsiyyət problemi*. Nurlan.
6. Слостенин, В.А. и др. (2002). *Педагогика*: Издательский центр "Академия".
7. Слостенин, В.А. (2009). *Педагогика и психология инновационного образования*. Прометей.
8. Рудзенко, Б.Я. (1997). *Профессиональное самовоспитание будущих учителей в процессе педагогической практики*.

Daxil oldu: 22.08.2024

Baxışa göndərildi: 02.09.2024

Təsdiq edildi: 30.09.2024

Çap olundu: 30.10.2024